
אוטוביוגרפיה

(המשך)

מאת רב צעיר

המניע הגדול שבכל המחלוקות התמידיות שבעיר היה בעל הטקסא. איש ערום ובעל מזימות מחרחר ריב ומדון, שבידו היה המפתח לכל עניני הקהילה. בהיותו חוכר מכס הבשר מאת הממשלה, היו תלויים בו כל הרבנים והשוחרים וכל חברות הצדקה שהיו מקבלות תמיכה ממכס הבשר, והוא היה עושה בזה כאדם בתוך שלו, רצה נתן, למי שתיה לצדו, כמובן, רצה לא נתן, כי היה תקיף אצל הממשלה ומדבר רוסית ולשונו חרב חדה ומי יאמר לו מה תעשה? הוא היה טיפוס של ראש הקהל שנשאר עוד מזמנו של ניקולאי הראשון. כל התחבולות שהתחכמו הקהל וגם זקני להוציא את הטקסא מידו לא הועילו. הוא התחכם תמיד בכל מיני ערמוניות שהטקסא תשאר בידו.

בעל הטקסא היה שייך לכת החסידים והתפלל במנין הליובוויצי וגם לפעמים היה מנקש באצבעו בתפילתו כדרך חסידים וותיקים, אבל כשהיה לו צורך בתחבולותיו נהפך לצד המתנגדים ופתאום היה בא לבית זקני שזה עכשיו היה רודפו, ודובר שלום עמו והיה נראה כאוהב וגם זקני נשא לו פנים, כי היה תקיף ובעל יכולת ואימתו היתה מוטלת על הבריות. כי ידו היתה גם עם הממשלה, פעם כשהתלקחה מלחמה גדולה בין החסידים והמתנגדים, עד שהגיע הדבר לשר העיר וקרא את ראשי הקהל לברר לפניו את הענין, באו כולם בערבוביה במהומה ובקולות כדרכם והשר לא הבין מה בין חסידים למתנגדים ורצה להפריד ביניהם שיעמדו חסידים מצד אחד ומתנגדים מצד שני. נתנו לו סימן, שהמתנגדים ציציותיהם יוצאות מנקב אחד בטלית קטן והחסידים ציציותיהם יוצאות משני נקבים, התחיל השר לבדוק בציציותיהם של כל אחד ואחד ולסדרם כל צד בשורה מיוחדת. בעל הטקסא, שדוקא אז היה על צד המתנגדים והיה הטוען שלהם עמד בשורה של המתנגדים, צעקו החסידים שהוא מן הצד שלהם, בדק השר בציציותיו ומצאו שהן יוצאות משני נקבים, ובכן העמידוהו בצד החסידים ונסתתמו טענותיו.

בעל-טקסא זה היה חי ברחבות, ביתו היה בנוי לתלפיות והון ועושר בביתו כדרך הגבירים, בתו היתה מנגנת על הפסנתר, והיו מדברים רוסית בביתו וגם גדולי הגויים היו נכנסים ויוצאים אצלו והוא היה מהלך עם מקלו ברחוב בזהירות.

הדעת וביהירות, עקב בצד אגודל, והיה פונה לכל איש, אף לזקנים, בלשון „אתה“, דרך גדלות, והכל היו מקדימים לו שלום בפניה, ושלא בפניו היו „מברכים“ אותו בכל הקללות שבתוכחה. הוא היה תמיד מעורר ריב ומדון בעיר והשתמש במחלוקת החסידים והמתנגדים למזימותיו. פעם היה על צד זה ופעם על צד זה, כדי להחזיק במחלוקת, כי תמיד מצא איזו עילה למצוא פסול בשוחט פלוני, או בטבח אלמוני, כדי להרבות המהומה בין הצדדים שלא יעשו שלום ביניהם, על פי הכלל „הפרד ומשול“.

היו גם מתווכחים בין חסידים ומתנגדים, שהיו מתראים כרודפי שלום וכאמת היו רודפי מחלוקת על ידי זה שהיו תמיד עם שני הצדדים בחד. טיפוס מיוחד ממין זה היה ישעיה לייב הרופא, שהיה לו בית-מרקחת והיה ידוע גם כרופא. היכן למד רפואה — ה' יודע, אבל כל רופא שבא לעיר לא היה יכול להחזיק מעמד אלא אם כן ישעיה לייב סמך את ידו עליו. כשאדם חלה בעיר היו קוראים תחילה לישעיה לייב ואם היה אומר שצריכים לקרוא לרופא פלוני היו קוראים, ואוי לו לרופא שבא לעיר ולא עשה קנוניה עם ישעיה לייב, הוא היה יכול להיות בטוח כי שום חולה לא יקרא אותו לביתו וסופו שעליו יהיה לעזוב את העיר כלעומת שבא. מובן שהכל היה בפקודת זקני, כי כל מחלות וכל תקלה ומרעין בישין היו מביאים תחילה לזקני לשאול בעצתו. הרופא הזה היה איש עצמו ויד ימינו של זקני וגם היה „אמבסדור“ שלו אצל החסידים במקום ששם לא היתה יד זקני משגת, והוא היה מגלה לו את כל הסודות שמלפני ולפנים. הוא היה חסיד והיה מתפלל במנין של חסידי לארי, אבל בסתר היה מסור לזקני בכל לבו ונפשו וכשהיתה מחלוקת בין חסידים ומתנגדים היה הוא עומד בתוך, כי היה מה שקוראים „כף-קדרה“. חנותו היתה באמצע העיר ותמיד היתה מלאה מלחכי פנכא ומחררי ריב, ארחי פרחי ויושבי קרנות מכל המינים, עושי חדשות ובעלי מלחמות. משם היו יוצאות כל החדשות שהתרחשו בעסקי הקהילה בפוליטיקה היומית ולשם היו מביאים את כל החדשות שהתרחשו ושהיו עתידות להתרחש, אם יתגבר צד זה או צד זה. כי שם היו „עושים“ פוליטיקה. וכשהיו „מתנבאים“ בחנותו של ישעיה לייב כי כך יהיה, היו יכולים להיות בטוחים שכך בודאי יהיה. לישעיה לייב זה היתה גם אכסניה בביתו בשביל גדולי הפריצים שבסביבה שהיו מתאכסנים אצלו, ועל ידיהם היה מקורב למלכות, ועל ידו אפשר היה לסדר כמה דברים בעניני הקהילה. הוא היה התבלין, שזקני היה משתמש בו כדי למעט את ממשלתו של בעל הסקסא התקיף, אלא שלפעמים בשעת הדחק, כשראה בעל הסקסא שידו על התחתונה, היה הוא בעצמו משכים לפתחו של ישעיה לייב והיה מפתה אותו בלשונו החלקלקה ומעבירו לצדו, והלה, שהיה קל דעת ואוהב חנופה, היה מתפתה ופתאום כל הבנין שהעמיד זקני על שכמו של ישעיה לייב התמוטט, ומשענתו נהפכה למשענת קנה רצוף.

בין המשכילים שבעיר שהיתה להם השפעה רבה עלי בימי ילדותי היו שני מלמדי הגמרא שלי. אחד היה נקרא שמואל הקטן, שגדלו היה כשל תינוק בן עשר והיה צולע על ירכו, ומכל מקום היה ממהר ללכת עם מקלו, כמעט שהיה רץ, עד

שאי אפשר היה ללכת עמו ביחד. הוא היה בעל מדקדק ובעל תנ"ך, אעפ"י שעיקר תלמודו היה גמרא עם תוספות ומהרש"א, אלא שגמרא היה מלמד מחובה, אבל תנ"ך היה מלמד מאהבה, נוסף על הגמרא, וכיוצא בו דקדוק, כשנודמנה לידו איזו דרשה על פסוק שבמקרא, שרוב המלמדים מדלגים עליה ואינם מבארים אותה אלא דרך"אגב, היה הוא אדרבה מאריך בדרוש והיה מסביר את המקרא על דרך הפשט והדקדוק — כגון את הדרשות של "אל תקרא כך אלא כך" וכדומה היה דורש כמין חומר. וכלל היה בידו ללמדנו שאין מקרא יוצא מידי פשוט, וכל דרש יש לו סמך בדקדוקו של מקרא, ופעמים היה דוחה את קושית התוספות והמרש"א והיה מפרש את הענין "על דרך הפשט הפשוט" וכיוצא בו היה מסביר את האגדות על דרך הפשט. הוא היה מלמדנו "מליצה" ולשון, לא דרך חובה אלא דרך רשות שסידר בשביל קבוצת תלמידים אחדים שנשארו בחדר לאחר גמר שיעורי החובה, ואני הייתי אחד מהם שהיה מלמדני כתב ולשון והיה עובר על ה"חיבורים" בעיון לתקן את השגיאות ולהרבות ב"מליצות".

אחר שנגמרו כל הלימודים, בין הללו של חובה ובין הללו של רשות, היה מתחיל את "הסיבוב" בעיר, כי היה הסוכן, כביכול, של "המליץ" וה"פאלקסבלאט", לרבות גם איוזה "ביכלעך" שהיה נותן בתקפה לקריאה והיה סובב את כל העיר לגבות דמי-חתימה מ"לקוחותיו", לקחת מהם בחזרה את העיתונים שקראו ולתת להם את החדשים, כי כל אחד היה מחויב לגמור את הקריאה ביום ידוע על פי רשימה מיוחדת, ומי שלא הספיק לגמור, לא הועילו לו כל טענות והתנצלויות. כשנכנס היה דורש מיד מסירת העתון או הספר ולא היה מחליף דברים עם שום איש, אלא היה נכנס צולע בבהלה, מקבל את העיתון והתמורה והיה יוצא צולע בבהלה כלעומת שבא. רק אצל אמי היתה התחנה האחרונה הגדולה שלו והוא מסר לה דין-וחשבון על כל "מהלך-הספרות" והיה מתייעץ עמה על כל הענינים הללו אם אפשר להשיג עוד קורא לעתון ועם מי אפשר לנסות לדבר, וכיוצא בזה. בעיר מלמלו עליו כי הציץ ונפגע, אבל מכל מקום היה הדרו על הקהל ועל פני כל העם יכבד, למרות זה שהיה נחבא אל הכלים ולא היה רודף אחר כבוד, וכשמת עשו לו כבוד גדול ונשאו את ארונו על הכתפים של חשובי הקהל כי רובם היו תלמידיו בילדותם.

ממנו למדתי הרבה כדי להבין את הקשר בין המלה ובין הענין — לא כרוב התלמידים שאינם שמים לב למובן המלה בפני עצמה, אלא אל הרעיון הכללי של הסוגיא, הקושיות והתירוצים. והוא היה מדקדק הרבה להסביר את המשמעות של כל מלה ומלה תחילה ואחר כך להסביר קישורה עם המשך הסוגיא. רוב מלמדי גמרא, כידוע, מתרגמים את המלים, מה שקוראים "פארטייטשען", על פי התרגום המקובל משנים קדמוניות, שהוא עפ"י גרמנית עתיקה, מבלי להבין את משמעותו, כשם שמלמדי-מקרא היו מתרגמים את החומש בלשון שאין התינוקות נזקקות לה, כגון, "באחו — געמייזעכטס", "הבדולה — קריסטעל" וכדומה, כך היו מתרגמים מלמדי-גמרא "ורמינהו — איך וועל דיר ווידעראנאנפרעגען", "תא שמע — קום איך

וועל דיר פושט זיין די אבאיע". זכורני שמלמד־הגמרא הראשון שלי תרגם לפני "קא סלקא דעתך — האט זיך דער דער מקשן געלערנט דעם פשט", ולא הבנתי אף מלה, ושאלתיו מה זה "האט זיך דער מקשן געלערנט דעם פשט", שהמלמד חברן ביחד ונראו לי כמלה ארוכה משונה אחת, ובמקום תשובה קבלתי סטירת לחי — שאת הפשט הזה כבר הבנתי. לא כן שמואל הקטן שהשתדל להסביר לתלמידים את המשמעות של כל מלה ומלה ואח"כ את קישורה עם הענין.

שני במעלה לשמואל הקטן היה אליקום המלמד. הוא היה גבה קומה ובעל זקן ארוך ורחב שעבר עליו מסרק והיה מגוהץ ומלובן ורובב לא היה נמצא על בגדו והיה לובש "מאנישקא" של ניר אף בימות החול כדרך האריסטוקרטים, וכשהיה מהלך בשוק היה הולך עקב בצד אגודל עם מקל תפארה וכולו אומר הדר, וכן היה מדבר מלים בודדות ומקוטעות ורבות־משמעויות, ובשעת מעשה היה מרים את גבות עיניו והיה מסתכל בפני חברו ברמיזה, להודיעו שיש משמעות עמוקה בענין שהשמיע. אולם בחלמודו לא היה מתמיד והיה מבקש עילה כדי להפסיק מתלמודו ולספר מעשיות ולהתלוצץ על "יהודים טובים", אעפ"י שהיה חסיד והיה מתפלל במנין של חסידים. קנאי החסידים היו רודפים אותו והגיע הדבר לידי כך עד שהיו רוצים לפסלו מלעלות לדוכן, שהיה כהן, משום דיבה שהוציאו עליו, וגזרו על הלויים שלא יהיו נוטלים את ידיו כשירצה לעלות לדוכן. מה עשה? נטל בעצמו את ידיו, כדון כהן כשאין לוי או בכור בבית הכנסת, ועלה לדוכן. עם התלמידים היה מתנהג כחבר ולא זרק בהם מרה, אעפ"י שהיה מקפיד מאד על ידיעת הלמודים. ביחוד כעס מאד על מי שרצה לרמותו, ומתוך שהיה מתנהג עמנו במדת החסד חסנו על כבודו והשתדלנו להיות ילדים טובים ולהצטין לפניו בלמודנו. הרבי הזה נתן לי בחשאי לקרוא ספרי השכלת — ספריו של וויזל וגם "עֵיט צבוע" ו"אהבת ציון" ו"עמק הארזים", "תלמוד לשון עבר", וכדומה — והוא היה מעמידני על המבחן אם ירדתי לעומקי הכוונה ואם הבנתי כראוי מבטא פלוני וציור פלוני והכל בחשאי ובחדרי חדרים. אליקום המלמד היה אציל הרוח והשפעתו על התלמידים היתה גדולה ורבה ואני זוכרו לטובה כחבר ורע טוב כל ימי חיי.

עוד רבי אחד היה לי שהשפיע עלי אף על פי שלא למדתי אצלו בחדר. הוא היה מתרועע עמדי תדיר והיה משוחח עמי דברי תורה וחכמה ורצה להעמידני על האמת "ולעשות אותי לאיש", כפי שהיה אומר. הוא היה רבי באפיקורסות, אם אפשר לאמר כך, כי היה הראשון שהטיל בלבי ספקות בעניני אמונה. הוא היה ממשכילי הדור ההוא שלמד מעצמו שפות ומדעים והיה מתימטיקאי גדול, אבל לא ידע שום חכמה על בוריה ב"דיוק", אלא היה בבחינת יודע הכל ב"דיוק". רוסית דיבר לפעמים במבטא שכור ורצוף, אבל ידע את דקדוק השפה על בוריו, שמו היה אברהם הירשל והיה חנוני עני ובעל פרנסות הרבה בעיר הסמוכה לעירנו, אלא שהיה לו גיס עשיר בעירנו והיה בא לפרקים לבקש תמיכה מגיסו, וכשכלו כל הקיצין עזר לו גיסו לעשות מעמד של מלמדות בעירנו בשביל בחורים מבני העשירים שהיו משכילים במקצת ולא חששו לשם הרע של אפיקורסות שיצא לו.

אבל גם במעמד האחרון שלו לא החזיק מעמד, וסופו שנדד לאפריקה הדרומית בשעת בולמוס־החיפוש לעפרות זהב שתפס את כל העירות שבסביבותינו, ונשאר שם עד יום מותו.

אברהם הירשל זה היה אפיקורוס לתיאבון וחשב לו למצוה להעביר בחור למדן מדרך הישר. הוא היה רודף אחרי הבחורים הטובים דוקא שבבית המדרש ללמדם "תורת אפיקורסות" לשם מצוה בחריפות למדנית. גם אותי משך ברשותו והכניסני תחת כנפי אפיקורסותיו והאיר את עיני בכמה משניות בתורת ההתפתחות. אינני יודע אם הגיע אליו ספר "דור דור ודורשיו" של ראה"י, אבל הוא היה תלמידו של ווייס אף קודם שלמד את ספריו. למעשה היה שומר דת ומדקדק במצוות ככל היהודים האדוקים; אבל בדעות היה חפשי. אני זוכר עוד את האפיקורסות הראשונה ששמעתי מפיו על דרשת ר' ישמעאל, למה נאמר שלש פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו — אחד לאיסור בשול, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה, שדקרה בלבי כמחט בבשר החי עד שהתרגלתי להלצותיו. וכך היה מתלוצץ ואומר: יודע היה משה רבנו שהיהודים הם חריפים ודרכם לעקם את הכתובים ולהוציאם מידי פשוטם ויבואו לדרוש "גדי בחלב אמו" לאו דוקא, אלא כל בשר בחלב משמע, לפיכך חזר וכתב פעם שניה מפורש "לא תבשל גדי בחלב אמו", להשמיעך גדי דוקא ודוקא בחלב אמו. שמא לא יספיק לך שתי פעמים, בא ושנה פעם שלישית שוב מפורש, גדי בחלב אמו דוקא ולא כל בשר בחלב. מה עשה רבי ישמעאל? בא ודרש שמוזה שנאמר שלש פעמים "לא תבשל" בא הכתוב לרבות אחד לאיסור בשול, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה, ללמדך שכל בשר בחלב אסור. בדרך זה היה מתלוצץ על כמה מדרשות חז"ל והיה דורש דרשות של דופי והיה מאריך בלשון וכל עצמותיו תאמרנה, כי היה דברן מצוין וכמעין המתגבר ולא היה מניח לחברו לפתוח פה. לפעמים היה בא לבית המדרש והיה מקבץ סביבו טובי הבחורים, כי תמיד אהב להתוכח דוקא עם טובי הלמדנים, והיה דורש לפניהם דרשות של דופי על ה' ועל משיחו עד שאחדים היו שמים את אצבעותיהם באזניהם, כי קשה היה להתוכח עמו, כי היה מביא חבילות חבילות של ראיות לדבריו מן הרמב"ם ומספרי פילוסופיה וקבלה ומאגדות ומדרשים ואין נסתר מבקיאותו כי היה בקיא בכל חדרי תורה וקבלה. אף זקני לא היה יכול לעמוד מפני קושיותיו עד שאמר שעם אפיקורוס ישראל אסור להתווכח דלמא פקר טפי. מכל מקום לא דחה אותו בשתי ידיים כי נשא פנים לתורתו, אלא שהיה מזהיר אותי להתרחק ממנו. אבל הוא היה רודף אחרי ומושך אותי בחכתו והיה מתיחד עמי בחשאי, לקים מה שנאמר "מים גנובים ימתקו", עד שהייתי עושה אזני כאפרכסת לכל מלה ומלה שלו. לימים שלחוני ללמוד ללוצק, עירו של אברהם הירש קודם שעבר לעירנו, לקבוצ' שיסד עשיר למדן חריף ומפולפל, בנו של ר' מרדכי גימפל מרוזנאי, שהתחתן עם קרובת זקני וגם הוא רצה "לעשות ממני איש", ללמדני תורת הפלפול עפ"י שיטת "שב שמעתא" של בעל הקצות. ושם הייתי בא בחשאי לאברהם הירשל שהתחיל ללמדני את הלשון הרוסית, עד שנודע הדבר לזקני, שבלאו הכי לא היה שבע רצון מלמוד הפלפול ואמר שהלמוד

הזה יקלקל אותי לגמרי, והחזירני לביתי ומאז לא היו מניחים אותי ללכת לשום ישיבה.

בין הטיפוסים המצוינים שהיה קולם נשמע בבית המדרש והיו לשיחה בפי כל הבחורים היו שני בעלי-מלאכות פשוטים שהיו עמי-הארץ למחצה. אבל גם חקונים למחצה ולומדים מעצמם. אחד היה מקובל ואחד היה חקרן. המקובל היה חייט, ולא חייט פשוט אלא חייט של שמלות נשים שגם הפריצות היו תופרות שמלותיהן אצלו. כי היה יודע ומבין עפ"י "השכל" את ה"אופנה" ובעצמו לא היה מסתכל בנשים, וכשהיה מודד את גופה של האשה היו פניו כלפי גבה מחמת צניעות. הוא היה מסדר רק את התפירה של השמלה. עפ"י חכמת ה"מודה" שהיה משיג משכלו. ומלאכת התפירה עצמה היתה נעשית ע"י אחרים. על ידי בניו ועוזריו, ובעצמו היה מבלה רוב ימיו בבית המדרש. בין מנחה למעריב היה מלמד עיון-עקב ומדרש לבעלי מלאכה פשוטים, שהיתה תפירתו עליהם, שאחד משלהם דורש לפני הקהל. זקני לא היה גורס את למדנותו והיה אומר עליו שהוא מרבה עמי-הארץ, אבל היה זקוק לו מפני שהיה "המנהיג" אצל ההמון, וכשהיה לזקני צורך להעביר איזה דבר על ידי ההמון נגד תקיפי הקהל, די היה לו לרמוז לניסן החיט, וזה היה כבר יודע לסדר את הדבר ולהלהיב את ההמון. וזקני היה אומר לתקיפי הקהל, ש"העם" אינו רוצה וחסל.

ניסן החיט היה גם מעיין לפעמים בספר הזוהר ובעוד ספרי קבלה, כמובן מבלי להבין אף מלה, אבל שגורות היו בפיו המלים הטכניות של ספרי הקבלה, כגון סטרא דימינא, סיטרא דשמאלא, סטרא אחרא, סמאל, לילית, עשר ספירות, חכמה בינה דעת וכדומה, והיה משלב את המלים המפוצצות הללו בכל שיחותיו והיה חוזר עליהן בין לענין ובין שלא לענין. ניסן היה גדל קומה ורחב כתפיים, בעל ראש סגלגל ומצה רחב וזקן ארוך עם קווצות תלתלים שהיו יורדות על פי מדותיו והיה נראה כרב וראש-ישיבה. אצל הגויים היה נחשב כרב והיו קוראים לו "פאני רבין", כי היה מתוכה גם עם הגלחים שבעיר בעיניו אמונה והיה מדבר רוסית רצוצה והיו מתיחסים אליו כאל אחד הרבנים. באביו של ניסן החיט הזה אירע מעשה נורא: כשהיה זקן בן שבעים יצא מבית הכנסת ביום הכפורים בשעת תפילת נעילה והלך ישר אל הגלגל לכנסיה והשתמר. אמרו שגם יד גויה היתה בזה. אחרים אמרו שלא היה שפוי בדעתו. בודאי היתה בזה איזו מהפכה פסיכופטית בנפשו של זקן זה שיצא מן ה"אקסטוזה" של תפלת נעילה לשמד. לאחר כמה השתדלויות עלה בידי ניסן להוציא את אביו מן השמד ולהביאו לביתו. הזקן חזר בתשובה ומת לאחר זמן קצר ואיש לא זכר לניסן את חרפת אביו, כי אמרו שמעשה-שטן היה כאן.

שני לו במעלה היה משה הצורף, שהיה חקרן ואפיקורוס לדברים ידועים. למשל פתאום נעשה צמחוני וחדל לאכול בשר ודגים אפילו בשבתות וימים טובים. והגיע הדבר לידי כך שחדל להתפלל תפלת-מוסף של שבת ויום טוב, שמתפללים אז על הקרבנות, מפני שהיה כופר בקרבנות ומלגלג על זה והיה אומר שבית המקדש היה בית מטבחים והכהנים היו קצבים פשוטים. גם על דוד המלך היה

מדבר דברי גדופים ולא היה יכול לכפר לו עוון בת שבע. כל הדרשות של דופי הללו היה דורש בפרהסיא ולא היה ירא מפני כל. כשהגיע הדבר לזקני רצה להחרימו, אבל הוא בא בעצמו לזקני ולא קם ולא זע והיה אומר שלא איכפת לו אם יחרימוהו — הוא יעמוד בשלו. אדרבא יוכיח לו הרב את טעותו. אמר לו זקני: עם אפיקורס ישראל אסור להתוכח. טען משה, מהיכן הראיה שאני אפיקורס? ילמדנו רבנו! היתה לו למשה הצורף חזקה להתפלל מנחה לפני הקהל ביום הכפורים. כשיצא לתרבות רעה ביקש זקני לאסור עליו לגשת אל העמוד להתפלל כדרכו, אבל הוא עלת על הבמה והכריז שאין רשות לשום איש, אף להרב, לדחות אותו מחזקתו, שזוהו בכלל מלבין פני חבירו ברבים, ועבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר, והוא אינו מוחל. בפני טענות כאלו לא היה זקני יכול לעמוד ואמר לו לגשת אל העמוד.

ומלחמה היתה תמיד בין ניסן החיט ובין משה החקרן. כפי שקראו לו, זה היה מביא ראיה מן הקבלה וזה היה מביא ראיה מן החקירה ומן השכל הישר, והמלחמה היתה גדולה וארוכה בכל יום לאחר התפילה וגם בחורי ישיבה וכמה בעלי-בתים מיושבי קרנות התערבו בדבר והקולות עלו עד לב השמים. בלבי הייתי נוטה למשה החקרן, שהיה לפרקים בא אלי לשמוע מה שאני אומר אעפ"י שהייתי עדיין נער, אבל אימת זקני היתה עלי והייתי מבטלו בפה ומסכים עמו בלב.

מיום שבא הרב החסידי החדש — ועמו באו שני בניו המשכילים יודעי רוסית ועברית — נשתנה פרצופו של הנוער בעיר על ידי רדיפה אחרי השכלה ועם זה באה כרגיל חפשויות בדת ביד רמה וחילול שבת בפרהסיא עד שנשתנה לגמרי פרצופה של העיר ופנים חדשות באו לכאן, אבל אני נגעתי רק בקצה המטה של התנועה החדשה, כי משנתבגרתי עזבתי את העיר, כפי שאספר בהמשך הדברים, והציור שניתן כאן מפרצופה של עיר מולדתי הוא בעיקרו מימי ילדותי, כשהעיר שקטה על שמריה על פי המסורה מדורות קדומים.

(המשך יבוא)

